

УДК 21.41.51(477)

Т. А. Калениченко, асп.

ФОКУС НА КАПЕЛАНІ: ФОРМУВАННЯ РОЛІ ТА МІСІЇ ДУШПАСТИРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Після двох років збройного конфлікту на Сході України інститут військового духовенства докорінно змінився. За останній період зросла не лише потреба у духовній допомозі, а й у духовних лідерах на передовій. Феномен релігійного волонтерства став чинником оновлення військового капеланства, як і повернення до активної моделі соціального служіння у релігійному середовищі. Разом це створило прецедент для майбутньої офіційної Служби військового духовенства.

Релігійні організації, які до цього проявляли принциповий пацифізм, стали активними у справі військового душпастирства та духовної допомоги армії та волонтерам. Проблеми релігійного волонтерства стали на перше місце, загнавши проблему міжконфесійної конкуренції у неpubлічну сферу. Разом з міжрелігійною взаємодією постали питання травми війни, проявів посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), психологічної допомоги та теологічного переосмислення війни.

Ключові слова: капелан, капеланство, військове духовенство, військовий священик, соціологія релігії.

Два останні роки ознаменувались кардинальними змінами інституту військового душпастирства – капеланства в Україні. Зміни відбулись не лише у ставленні до військових священиків, а й у визначенні єдиної місії, цілей та завдань, ролі капелана та його повноважень. Представлене у цій статті пілотне якісне соціологічне опитування розтягнулось у часі на два роки. Починалось воно з поодиноких спостережень під час поїздок з капеланами на блокпости Херсонщини та розмов на Майдані під час революції наприкінці 2013 – початку 2014 рр.. Пізніше дослідження продовжилось у серії глибинних інтерв'ю з капеланами-представниками різних релігій. Окремий фокус було зосереджено на слухачах, які працювали у 30-й Окремій Механізованій бригаді м. Новоград-Волинський. Додаткове опитування офіцерського складу допомогло розкрити і питання сприйняття капеланів військовими, яке пережило динамічні зміни за ці два роки.

Таким чином, ця робота коротко аналізує історію виникнення військового капеланства в Україні, зупиняючись на сучасній трансформації; аналізує визначення місії, ролі, функцій та завдань військового капелана; демонструє служіння з точки зору самого капелана та військових, з якими він працював; простежує видозміну

капеланства через призму виступів, думок, бесід, повідомлень у ЗМІ тощо. Ця первинна спроба підсумувати основні зміни, які відбулись більше ніж за два роки, є особливою актуальною на порозі становлення офіційної служби військового духовенства та кристалізації її розуміння як з боку релігійних організацій, так і державних чи силових інституцій, самого суспільства.

Історія становлення. Процес створення служби військового капеланства розпочався ще від запровадження незалежності України. Військові українські капелани були присутні в контингенті миротворців з 1998 року, зокрема, в Іраку, Косово, Сьєрра-Леоне, Конго [10]. За конфесійним розподілом у цих місцях працювали такі представники: 12 капеланів від УПЦ (МП), 4 капелана від УПЦ (КП), 4 від УГКЦ. Однак перші суттєві кроки на рівні зв'язків держави з релігійними організаціями почались у 2008-му році, коли було укладено Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців у Збройних силах України (ЗСУ) [15, с. 42]. Цю угоду підписали представники таких релігійних організацій: Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Православна Церква (у єдності з Московським Патріархатом), Українська Греко-католицька Церква, Українська Автокефа-

льна Православна Церква, Римо-католицька Церква, Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів, Духовного Управління Мусульман України. Уже наступного року була устаткована Рада у справах душпастирської опіки при МОУ – наказом міністра оборони Юрія Єханурова від 20.03.2009 – "Про затвердження Положення про Раду у справах душпастирської опіки при МОУ". Зараз Рада при МОУ стала головним органом, який працював над Положенням про капеланську службу. Існують певні перепони щодо участі усіх релігійних організацій, оскільки туди можуть входити тільки члени Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО).

Історія сучасного, оновленого військового капеланства розпочалась під час революції на Майдані, яка відбулась у Києві 21.11.2013–21.02.2014. Участь духовенства та релігійних організацій актуалізувалась 1 грудня 2013 року [18], коли на мітинг проти побиття студентів міліцією за різними підрахунками вийшли від 500 000 до мільйона людей. Уже тоді на площі з'явилися перші священики, які спілкувались з людьми, а 4 та 5 грудня були встановлені два молитовні намети від протестантів [19] та греко-католиків. Туди запрошували представників різних релігій, щоб спільно молитись та допомагати один одному. Наступним проявом публічності релігії стали спільні молитви на сцені, робота служителів та релігійних волонтерів як з активістами Майдану, так і з силовиками. Публічні молитви проводили спільно представники різних християнських конфесій, мусульмани [20] та юдеї. Після початку насильницької фази протистояння, священики виступали в ролі миротворців [21] (створювали кордон між сторонами конфлікту), медичних волонтерів [22] та медіаторів у переговорах із владою [23], одноставно засудивши прояви насилля [24]. Деякі клірики постійно перебували серед активістів, молились за них та спілкувались, стали називати себе "капеланами Майдану". Після завершення революції, більшість релігійних активістів та священиків опинились перед проблемою – вони відчували попит на духовну роботу, але не бачили нової місії. Обставини склались таким чином, що під час початку анексії Кримського півострову на початку весни 2014 р. саме священики стали першими волонтерами. Вони почали допомагати українським військовим, яких передислокували у Херсонську область. Як журналіст я побувала на тих місцях і могла спостерігати, як саме змінювалось ставлення до духовенства та яку роль брали на себе священики [25]. Від початку там були православні (УПЦ Київського та Московського Патріархатів) та греко-католики, а пізніше долучились майже всі релігійні течії. Однак оновлення військового капеланства підняло інші проблеми, які постали перед суспільством та релігійними організаціями.

Проблема полірелігійності для капелана. У випадку України, питання військового капеланства ускладнюється тим, що релігійне середовище не є однорідним. Згідно з останнім опитуванням, яке проводилось рік тому, релігійна мапа України, що нараховує 33 781 релігійних організацій [26], має такий вигляд: УПЦ КП: 44,2 %, УПЦ – 20,8 %, УГКЦ – 11 %, атеїсти, невіруючі – 9,5 %, протестанти – 2,5 %, РКЦ – 1 %, мусульмани – 0,1 %, іудеї – 0,1 %, інші – 8,4 %. (25.12.2014–15.01.2015, Фонд "Демократичні ініціативи" + соціологічна служба "USS"; 4413 респондентів, похибка по регіону не більше ніж 5 %). Капеланські напрями служіння (у тому числі медичного та тюремного) активно представлені в УГКЦ та УПЦ КП, у протестантських колах, менш поширені в УПЦ (МП) та РКЦ. Протягом минулого року були додатково створені підрозділи імамів-капеланів.

Причиною виникнення конфліктів між капеланами та релігійними організаціями є розділена релігійна структура України. Зокрема це діяльність трьох православних церков, двох католицьких, двох активних та трьох неактивних духовних правлінь мусульман, кілька напрямів юдаїзму та сотень протестантських деномінацій. Це призводить до того, що на місцях траплялись конфлікти через конфесійну приналежність капелана або окремого військовослужбовця. Особливо це вплинуло на стосунки між УПЦ КП та УПЦ (МП), які сприймаються як проукраїнська та проросійська церква відповідно. Зараз це вилилось у протистоянні не скільки у капеланській сфері, скільки у публічних виступах, співпраці з владою, контактах з Вселенським патріархатом та навіть переходами парафій на місцях.

Участь церков у політичному дискурсі характеризувалась і боротьбою з російською пропагандою. Після першості у публічній сфері УГКЦ під час Майдану, роль "української церкви" взяла на себе УПЦ КП. На це вказує зміна риторики її предстоятеля, Патріарха Філарета, а особливо в одному з інтерв'ю [27], де він заявив, що "без УПЦ КП в Україні був би Путін". Окрім зовнішнього ворога у вигляді Росії та Руської Православної Церкви, посилювався конфлікт з УПЦ (МП), чия позиція не завжди була нейтральною, як її показували речники та духовенство. Представники СБУ наголошували на відкриттях справ стосовно співпраці деяких кліриків з терористичними угрупованнями. Окрім конфліктів навколо офіційних заяв та переходів парафій (особливо активно на Заході країни), посилювалась публічна риторика про російський вплив через церковні установи. Відголоском стали слогани "геть московського попа" та петиції про передачу земель іншій юрисдикції [28].

Подібна конфліктність зростає на фоні вищої довіри (на рівні 58,8 % довіри та 18,4 % недовіри, де Церква поступилась тільки волонтерам) до релігійних інститутів з боку населення. Публічність релігійного середовища та відкрита декларація духовних і моральних цінностей викликала сплеск довіри до Церкви [29]. Водночас впливове становище духовних лідерів стало переплітатись та певним чином легітимізувати пронаціоналістичні настрої, які набули поширення після анексії Криму та початку збройного конфлікту на Сході України. Варто зазначити, що подібні тенденції науковці спостерігали і до початку протестів, додаючи, що релігійні цінності та "християнська мораль", як апеляція до української культури, ставали аргументами для вирішення політичних суперечок та прийняття законів [6, с. 9]. Можна було простежити й підсилення консервативного дискурсу перед черговими виборами, що дозволяло збільшити підтримку серед електорату. На думку дослідника Інґелхарта Р., націоналістичні та релігійні (християнський) дискурси можуть вдало співпрацювати, тяжати до ідеологічного симбіозу [2]. У випадку взаємодії релігійного середовища та націоналістичних настроїв, можуть виникати дві тенденції: інтегризму та фундаменталізму [4]. Наразі в Україні більше представлений релігійний інтегризм, коли релігійні громади дотримуються курсу на єдність, пошуку загальної ціннісної релігійної основи суспільства та побудови традиціоналістського дискурсу. На думку дослідника націоналізму, соціолога Е. Геллнера, східноєвропейський націоналізм зазвичай подається як духовне піднесення, хоча насправді воно має виключно національний характер [1, с. 8]. За його словами, Східна Європа зіткнулась з дилемою ідеалізації: чи то будувати з країни ідеал Заходу, чи то повертатись до цінностей "свого" народу [6, с. 82]. У цьому разі національні прояви помітні у багатьох зовнішніх аспектах – це і зростання національної символіки,

українізації та популяризації мови, вітчизняного виробника, побудова української ідентичності у відповідь на зовнішню загрозу. Залишається відкритим питання, яке саме місце в цьому дискурсі посідає релігійна ідентичність. Коли вона збігається з пронаціональною риторикою, то обидва суспільні компоненти гармонійно співпрацюють. Натомість варто лише перейти певну межу, де духовні традиції не схвалюють певного вибору або реформ модерного світу, як суспільство може відповісти з огляду на інші цінності.

Формування оновленого капеланства: місія, роль, функції та завдання. Після залучення регулярних військ спершу до стабілізації ситуації під Кримом, а пізніше до бойових дій на Сході країни, священники стали частиною військових структур, офіційних та добровольчих. Менша частина з них вже мала досвід роботи з військовими у якості капеланів, інші ж пробували на собі подібну роль вперше. Саме через це виникли численні суперечки у релігійних організаціях про те, де та як саме має бути представлений капелан, що робити та чи може взагалі служити бути у війську. Це призвело до того, що після кількох круглих столів, відкритих конференцій, частина релігійних громад змінила своє ставлення, визнавши захист Батьківщини священною справою. Інші ж дотримуються нейтралітету або продовжують ставитись негативно до участі віруючих у бойових діях в будь-якому прояві. Подібна позиція стала перепорою до залучення деяких протестантських служителів до капеланства через несхвалення подібної діяльності з боку керівництва духовних центрів. Тому для них залишається відкритим служіння у неофіційних угрупованнях, серед яких станом на 2016 рік лишився Правий Сектор. На цьому тлі представлені й випадки інших крайнощів – зокрема священники, які взяли до рук зброю, ставши добровольцями: один православний, колишній солдат, а інший – монах [30]. Пізніше ще один православний служитель, який був поруч з добровольчими сотнями на Майдані, підписав контракт з добровольчим батальйоном Айдар [31].

Військовий капелан, пов'язаний із певною конфесією, є її представником у війську. Але він надає духовну підтримку людям будь-якого віросповідання не нав'язуючи іншим свої релігійні погляди, не відмовляючись водночас від своїх переконань, зазначив у розмові полковник Р. Коханчук, старший офіцер відділу роботи з громадськими релігійними організаціями і шефських зв'язків Департаменту соціальної і гуманітарної політики МОУ. Окрім того, капелан потрібен командирові як ще один чинник слухняності підлеглих. Тому на першому етапі відновлення військового капеланства, коли культура спілкування між офіцерами та капеланами ще не сформована, будь-яка армія стикається з тим, що військово начальство дивиться на священника не як на пастиря, а як на свого чиновника, підлеглого йому. Деякі військові начальники вважають присутність військового капелана зазіханням на свій статус і владу. Командир може навіть не бути присутнім на тих заходах, які здійснює капелан. Така поведінка командування рідко відрізняється від армій країн з розвинутим капеланським корпусом і служінням.

Спроби уніфікації місії та ролі майбутнього капелана неодноразово приймались раніше. Наприклад, дослідник Зачепа А. зазначав, що сфера діяльності Церкви в суспільстві – це духовно-моральне та патріотичне виховання військовослужбовців [9, с. 38]. Але при цьому він додавав, що військово духовенство є одним з напрямів місіонерської діяльності Церкви, що є сьогодні найпринятнішим, зокрема й за міжнародними стандартами. Але саме через відсутність універсальної задоку-

ментованої місії та функцій, неодноразово виникали подібні прецеденти прозелітизму, на що вказують самі військовослужбовці. Неофіційно місію капелана зараз визначають з кількох функцій: "Бути поруч" ("бути там", "бути братом"); зберегти людяність; зберегти совість людини у військовій формі; дати віру (надію); молитва.

Напрямами діяльності військового духовенства у війську спеціалісти Науково-дослідницького центру гуманітарних проблем ЗСУ Міністерства оборони називали такі сфери: літургійне священство, релігійне виховання та психологічна робота, благочинна діяльність, наставницька, специфічна (а саме дорадча, виховна, дисциплінарна, боротьба з моральними недоліками, дослідницька, зв'язки з місцевим населенням та піклування про хворих) [7, с. 162–163]. Складові функції військового священника виглядали як комплекс духовно-релігійних, психолого-профілактичних, добродійних, моральних функцій та функцій психологічної корекції [14, с. 49]. При цьому дослідники вказували і на проблему оптимальної міри релігійної свободи для капеланів, тобто досягнення такого балансу роботи духовенства, який би не заважав основній службі військових та вписувався у розпорядок [16, с. 119].

Важливо вказати і на динаміку релігійності серед військовослужбовців. Станом на 1995 р., згідно з соціологічними дослідженнями, лише 35,8 % військовослужбовців називали себе віруючими, серед офіцерів та прапорщиків цей показник сягав 21 %, солдатів та сержантів – 41 % [17]. Аргументи проти впровадження служби військового духовенства на той час звучали як важкодоступність недопущення переваг одних релігій над іншими, неготовність армії до роботи з капеланами, відсутність законодавчої бази. Однак за останні 20 років спостерігається чітка тенденція до зростання релігійності у війську. За даними Науково-дослідницького центру гуманітарних проблем ЗСУ Міноборони, ще у 1996 р. 54,3 % офіцерського складу не бачили можливості та необхідності введення посади військового священника [7, с. 111–112]. Натомість представники релігійних організацій у більшості своїй проявляли великий інтерес до подібного служіння та були готові шукати кадри для створення служби. Так 88,9 % кліру були певні, що подібний інститут військового духовенства незабаром працюватиме на офіційному рівні; лише 8,6 % представників духовенства різних деномінацій вказали, що впровадження не дозволяє їм брати участь у розбудові ЗСУ, а головною причиною подібної конфліктності вони бачать недосконалість людини [3]. Опитування у 2007 році продемонстрували різку зміну у релігійності війська: 67,7 % військовослужбовців назвали себе віруючими, 12,8 % – невіруючими, а 19,5 % не визначились [7, с. 133]. Головним фактором, який впливав на формування релігійності, стало соціальне оточення та його ставлення до віри. Останні дані, які були представлені дослідником з Науково-дослідницького центру гуманітарних проблем ЗСУ МОУ Топальським В. під час конференції свідчать про ще більше зростання релігійності, що не сполучається з бажанням чи готовністю бачити капелана й війську [32]. Опитування проводилось у секторі "М" у зоні АТО, були охоплені 121 військовослужбовець. 79 % респондентів назвали себе віруючими, частина військовослужбовців, що визначають себе атеїстами, зменшилась з 5–7% до 3 %. При цьому 69 % респондентів вважають себе православними, 10 % – греко-католиками, 2 % – римо-католиками, 3 % представниками інших релігій (іслам, протестантизм, неоязичництво), а цілих 15 % не визначились з належністю до певної релігії. Важливі показники представлені у відповідях на запитання, чи потрібен військовим капелан. Тільки 47 %

респондентів відповіли "так", 38 % не потребують, а 15 % не визначились. Водночас 71 % відповідачів ставиться позитивно до запровадження інституту військового духовенства. За словами дослідника, злам сприйняття духовенства у війську стався після 2015 р., коли військові почали звертатись з потребами у капеланах та психологах. Стали помітними деякі психологічні проблеми, тому що дехто з учасників АТО має їх ще з періоду участі у бойових діях в Афганістані. При цьому особливий ажіотаж та потреба у сповіді спостерігається на релігійні свята.

Калейдоскоп ролей душпастира на передовій. За сучасної ситуації після початку бойових дій, полковник Коханчук Р. умовно виокремлює сім типів військових священиків, які йому зустрічались: священики-волонтери (до тижня перебування в АТО), їхні помічники, священики-капелани (від 3-х тижнів і більше) та помічники, місцеве духовенство, закордонні служителі (представники іноземних релігійних організацій) та служителі зі зброєю у руках [33]. При цьому перші капелани-волонтери могли мати маршрут, який також тривав не менше двох тижнів, об'їжджали позиції тих підрозділів, які знали, але на тривалий час там не затримувались. Такий тип поведінки став більш поширеним протягом першого року оновлення капеланства, пізніше трансформувались у більш тривале служіння – коли капелан перебував у підрозділі постійно від трьох тижнів до кількох місяців зі змогою змінити підрозділ. Тоді багато хто з релігійних волонтерів покинув служіння через повну зайнятість на роботі, а інші служителі навпаки обрали це своїм покликанням. Цьому також сприяло і посилення вимог до капеланів з боку Міністерства оборони.

До початку бойових дій на Сході та Півдні капелани в армії були представлені поодинокими служителями. Сьогодні ж в Україні існують три батальйони військових капеланів, створені як громадські організації, відділи військового духовенства при Церквах та релігійних громадах. Але через відсутність єдиної служби, ніхто не може встановити точного числа капеланів-волонтерів, які продовжують їздити, жити та служити бійцям на передовій. За рік через офіційні дозволи Міністерства оборони на передову проїхали 350 капеланів, з них активними та постійними служителями стали 150, стверджує полковник Коханчук Р.

Щоби внормувати капеланське служіння, у МО було розроблено певні вимоги для майбутніх капеланів та їхніх деномінацій.

По-перше, членство у Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО охоплює 95 % релігійних організацій України). Це має бути знана Церква, "соціалізована", а діяти не як секта в соціологічному значенні.

По-друге, релігійне вчення не має відкидати збройний захист Вітчизни. Священик не може вагаться, чи робить він правильну справу.

По-третє, Церква має мати віруючих у Збройних Силах України. Якщо там декілька віруючих певної конфесії, то окремих капелан не потрібен. Замість нього буде або пастир, що буде приїжджати, або віряни (чи інший капелан) шукатимуть відповідну місцеву громаду.

При цьому на передовій діють три добровольчі утворення: Батальйон військових капеланів від п'ятидесятників (близько 60 служителів), Перший український батальйон військових капеланів (протестанти та православні (48 служителів, з них 7 повертаються до УПЦ КП), Міжконфесійний батальйон військових капеланів (єднає протестантів, православних, католиків – близько 150 служителів). Почавши службу в якості волонтерів,

вони утворили громадські організації та продовжили капеланське служіння. Однак за новими вимогами більшість з них лишається без права на подібну діяльність, тому що не всі є служителями релігійних організацій, що входять до ВРЦіРО та мають офіційну освіту. До того ж не всі будуть готові відмовитись від цивільної кар'єри чи пастирського служіння заради державної служби та постійної місії військового священика.

Зараз ці неузгодженості призвели до того, що представники батальйонів подають скарги до міністерств, намагаючись отримати легальний статус свого капеланського служіння. Натомість представники Міноборони мають намір бачити їх максимально помічниками капеланів, тому що вони не відповідають всім вимогам, які стоять перед офіційними військовими капеланами. Ситуацію погіршує внутрішній інституційний конфлікт, коли структура МОУ може відмовити в дозволі на капеланське служіння, а офіцери Генштабу навпаки – дозволити. Вирішення цієї дилеми можна очікувати після завершення реформи самого Міністерства оборони та створення офіційного документу, який буде регламентувати усю діяльність військового духовенства.

Кристалізація місії капелана. Протягом польового етапу дослідження було опрацьовано більше 25 глибоких інтерв'ю, без урахування експертних коментарів та включеного спостереження. Перебування з військовими капеланами на початку бойових дій у Херсонській області, а пізніше й волонтерська взаємодія протягом подій в АТО допомогли по-різному поглянути на оновлений феномен капеланства. У своєму дослідженні я спиралась на визначення ролі та місії капелана, а саме через призму їхнього розуміння з боку самого служителя та військовослужбовця.

З огляду на майже дворічний термін моніторингу, взаємодії та спілкування, можна однозначно стверджувати, що оновлення капеланства починалось з волонтерства. Саме як волонтери перші військові священики стали заїжджати до військових частин та блокпостів, які опинились у новій обстановці. На прикладі Херсонської області це були православні служителі УПЦ Київського та Московського Патріархатів, представники УГКЦ, протестантські спільноти. Вони отримали доступ до спілкування з військовими завдяки передачі нагальної гуманітарної допомоги, яку збирали через релігійні спільноти та громадські організації. Навесні 2014 р. ця допомога стала незамінною через брак матеріального забезпечення та потребу моральної підтримки, і дала ключ до довіри офіцерського складу підрозділів. Пізніше служителі почали проводити перші молитви, служби та благословення. Здійснення духовної опіки залежало від ставлення командування. Деякі командири, які не були обізнані у церковній справі, намагались показати лояльність до священиків-волонтерів. Тому нерідко на служби люди йшли примусово, щоб створити "масовість". Так було і з концертами протестантських служителів, які дозволялись на блокпості через їхню допомогу. Подібна ситуація спостерігалась не всюди. Найлегше на контакт з душпастирем виходили воєнцеровлені бійці, які відвідували церкви у рідних містах чи селах та знали, чого чекати від священика. Наприклад, священик міг домовлятися про богослужіння на певний час, щоб не завадити розкладу служби військових. Солдати та офіцери, окрім чергових, мали змогу долучитись до таїнств, сповідатись, а після служби віч-на-віч поспілкуватись з капеланом. Але на початку весни 2014 р. подібні духовні візити були періодичними, лише потім трансформувались у стабільне перебування служителя поруч з бійцями.

Так пояснює мотивацію щодо волонтерської допомоги священник Степан Сус, УГКЦ, настоятель Гарнізонного храму св. Петра і Павла у Львові: *"Ми розуміли, що якщо до нас прийде боєць, то ми не зможемо відмовити у допомозі. Ми ж не скажемо, що просто помолимося та й годі. Для нас було пріоритетом зробити все, аби купити той жилет і каску...Найперше багато військових почали розуміти, яку роль має священник в армії. Про капеланів знали хіба що курсанти Академії ім. Сагайдачного. Думаю, що АТО підняло статус Церкви серед військових. Бійці чекали, як священник оцінить вчинки, чи є вони вбивцями, або ж захисниками. Я завжди казав, що в нас немає Міністерства вбивства, а є оборони...Для капеланства потрібен чіткий формат тосунків, ми маємо бачити місце священника...Маємо врахувати і всі психологічні грані, які розкриваються у нас і як ми самі змінюємося, коли маємо, наприклад, 38 похоронів підряд"*.

Станом на кінець 2015-го та початок 2016 років серед військових душпастирів можна спостерігати тенденцію до відмови від волонтерської сфери діяльності. Обумовлено це тим, що важче збирати саму допомогу, її обсяги падають, а потреби бійців значно менші, особливо після зростання офіційних заробітних плат. Деякі капелани принципово продовжують возити допомогу, бо "не можуть прийти з порожніми руками", інші ж бачать у цьому шанс на перехід виключно на духовну допомогу та виховання цим командування. Нерідко альтернативою традиційному волонтерству стають різні форми соціального служіння та адаптації постраждалих до мирного життя.

Звернімося до умовного розподілу військових священників на два типи: "тиловиків" та "фронтників". Часто це обумовлено тим, що чимало капеланів, які спершу час від часу приїжджали на позиції військових, стали більше допомагати у тилу, працювати з родинами, так само і з родинами загиблих, концентруватись на допомозі постраждалих та адаптації до мирного життя. Це стало їхнім різновидом соціального служіння, що вилилось у відкриття різноманітних центрів допомоги, духовного консультування та тренінгів для інших служителів, які можуть допомагати власній пастві. Інші ж капелани, "фронтники", стали узгоджувати постійні ротації в зону АТО, ставати частинами мобільних груп Генштабу (які почали запроваджуватись з початку 2016 р. та складались з ідеологів-офіцерів, капелана та психолога), деякі перебували на передовій замість місяця протягом 4-5 без повернення додому. Подібні служіння на постійній основі запровадили у першу чергу УГКЦ та УПЦ КП. У випадку Київського Патріархату була оголошена мобілізація священників з різних єпархій, що викликала певні проблеми на тлі зростання кількості військових священників – брак підготовки, конфлікти з командуванням, випадки примусового повернення або заміни священника. Добровольчі батальйони капеланів, переважно протестантські, налагодили власні чергування. Зі служителями почали співпрацювати командири підрозділів, на пряму звертаючись з проханням надати капелана у певне формування. Саме від подібного розподілу діяльності капеланів були сформовані основні нові ролі, які стали комбінацією сфер служіння військових душпастирів.

Умовно, завдяки польовому дослідженню, можна виокремити **три типові ролі для капелана**: волонтер, психолог та душпастир. Роль волонтера передбачала гуманітарну допомогу, яку вони надавали, завоювання довіри та лояльності командування, часто з патріотичних або проукраїнських мотивацій. Роль душпастира є і залишається ключовою для кожного військового капелана, оскільки вона виконує головну його місію – духовне наставництво, задоволення релігійних потреб війсь-

ковослужбовців та духовний супровід. Однак саме ця роль отримала видозміну завдяки комбінації з роллю психолога. Через відсутність професійних психологів на передовій на початку відкритого збройного конфлікту, священники стали тими людьми, з якими могли говорити невіруючі, радитись, ділитись емоціями тощо. Тоді вони їх сприймали не зовсім як служителів, а просто як друзів, кому вони довіряли.

Уривок з розмови зі старшим лейтенантом: *"Робити універсального солдата з капелана недоцільно. Має бути священник, який є таким на 70 %, а на 30 % – дипломатом. Від нього будуть очікувати ролі миротворця, людини, яка допоможе подолати конфлікт. Але в підрозділах мають бути і професійні психологи, капеланами не мають закривати всі отвори. Я себе можу назвати агностиком, але часто любив спілкуватись з капеланом – тому що це була розумна людина, яка могла вислухати мене та щось порадити або просто поговорити не про службу. Мені здається, що капелан має бути на передовій і на постійній основі, а психолог вже далі, у тилу, але працювати з кожним"*.

Уже з початку 2015 р. спостерігається прояв універсальності військових капеланів – їх кількість зменшується, зате служителі, які працюють на постійній основі, починають працювати з різними підрозділами. Часто це створює дискомфорт для самих капеланів чи військових, які звикли до "свого" священника, але це широко розвиває навички роботи з різними аудиторіями, проблемами та специфікою тощо.

Окрім визначення та формування єдиного пулу ролей, які виконує військовий священник, не менш важливо визначитись з функціями, які він реалізовує. З огляду на спостереження за їхньою роботою та розповіді військовослужбовців, можна умовно виокремити такі функції, як:

- духовна (передбачає проведення служб, таїнства та духовного консультування), гуманітарна (волонтерська допомога),
- соціальна (контакт із зовнішнім світом та робота з родинами бійців, громадянським суспільством),
- терапевтична (соціально-психологічна адаптація постраждалих та робота з травмою (ПТСР)),
- інформаційна (контакт із представниками влади та репрезентація у медіа).

Командир одного з батальйонів військових капеланів під час розмови наполіг на тому, що розуміння єдиної ролі та функцій допоможе створити офіційну службу, а не здійснювати допомогу так, як хоче кожен: *"У майбутньому капелан матиме роботу, а не служіння, повноцінну штатну роботу. Допуск до цієї роботи мають отримувати тільки ті, які пройшли навчання у Міноборони. Дуже важко буде формувати якусь справу, якщо нас буде 150 батальйонів, формувать та розрізнені служб. Тому моя велика мрія – це об'єднання, хоча б на рівні зусиль"*.

Капелан очима військовослужбовця. Етап польового дослідження ставлення офіцерів до військових капеланів був сфокусований переважно на молодшому офіцерському складі та сержантах, тобто контрактних службовцях. Це було обумовлено тим, що саме вони стало лишались на позиціях, мали змогу порівняти роботу капелана на початку бойових дій та після двох років, спостерігали динаміку власного ставлення та звернення за духовною допомогою. В основному це було опитування офіцерського складу батальйонів 30-ї Окремої механізованої бригади м. Новоград-Волинський, а також окремих добровольчих підрозділів, 79-ї бригади, 26-ї бригади та інших.

Особливістю є те, що більшість особистого складу армії на момент проведення АТО складається з мобілізованих бійців – тобто це люди, які раніше мали умовну військову підготовку, не жили з іншими військовими та принесли свою культуру. Стосунки з духовенством у військових розвивались по-різному, це напряму залежало від командування середньої ланки. Деякі офіцери у наказовому порядку змушували солдатів бути присутніми на релігійних заходах або бесідах, інші ж залишали за ними вільний вибір. Саме так пригадує першу зустріч з капеланом під Кримом капітан піхоти: *"Ну, батюшка приїхав, як батюшка. У формі чи без, не мало значення. Таким було перше враження. Якщо хочуть піднімати бойовий дух – будь ласка, нам це на користь. Щось привезли – дякуємо, це добре. Священники, яких я бачив, ніколи з порожніми руками не приїжджали. Реально ми їх сприймали як волонтерів. Вони для мене так і лишились волонтерами, поки не почались служби у каплицях, де капелан постійно є і до нього можуть прийти. Тим паче, що бійці не завжди відкривались командирам, а говорили з капеланами, і вони їм допомагали... Для бійця на передовій капелан є надією"*.

Якщо спершу на духовну підтримку капеланів відгукувались тільки релігійні солдати та іноді офіцери, то пізніше ситуація змінилась кардинально. Причиною цього став початок активних бойових дій. Тоді, за словами військових, сама присутність священника була необхідною – він, навіть якщо і не сприймався як душпастир, був сторонньою людиною "з іншого світу". З ним можна було поговорити, довірившись, поділитись домашніми проблемами або вирішити певні психологічні дилеми. Самі ж капелани згадують, що під час бойових дій збільшились запити на хрещення або проведення обрядів, прохання про сповідь або молитву. Служитель став доступний всім, найчастіше в окремому наметі, де кожен міг усамітнитись та обговорити проблеми. Іншим постійним запитом стали поховальні церемонії під час масових втрат війська. Основні запити, з досвіду душпастирів, стосувались пояснення причин війни, чому Бог допускає подібну несправедливість, ким є боєць у цій ситуації, у чому його місія. Капелани неодноразово концентрувались на проблемі, яка має визначення моральної рани – коли за умов надзвичайно стресових обставин людина втрачає орієнтири, де є добро і зло, починає аналіз власних цінностей. Кожен з опитаних військових, який брав участь у бойових діях, зазначає про важливість самої присутності священника поруч. *"Капеланів я знаю ще зі служіння у Косово. Вони всюди були з нами, ми з нашим отцем всі дружили, рік він був з нами... Вперше капелана побачив під Лутугино (Луганська область – прим. авт.), і те впізнав за шевроном... Бувають такі моменти, під час обстрілу, коли хочеться щось духовне послухати. Починаєш молитву "Отче наш" і я не думав, що вона допомагатиме. Капелани сиділи з нами у бліндажі, читали Біблію. Через місяці два ми почали це розуміти. Перший раз я звернувся, коли не міг спати. Після поранення у госпіталі ми просто бесідували, було приємно. Вони ставили такі запитання, щоб я міг висловитись та відкрити душу... Раніше я раз чи два за рік у церкву ходив, а тепер я змінився після всього, що бачив"*, – пригадує старший сержант.

Капелан виконує й іншу важливу функцію – зв'язок з зовнішнім світом та родинами військових. Подібна допомога розвинулась у кілька напрямів релігійного волонтерства поза лінією фронту, на що мали сильний вплив саме військові капелани, які умовно названі у цій статті "тиловикиами".

Соціальне служіння та релігійне волонтерство. Капелани взяли на себе функцію контактів з зовнішнім,

мирним світом. Окрім виконання волонтерських обов'язків, а саме закупки та доставки необхідних речей або продуктів, служителі стали контактувати з родинами військовослужбовців. Спершу вони налагодили комунікацію між офіцерами та їхніми близькими, передавали новини та символічні знаки підтримки, розвозили подарунки дітям. Пізніше вони стали духівниками і для вдів, які втрачали чоловіків на війні. Зараз подібна робота виллалась у кілька напрямів: реабілітація дітей учасників АТО, робота з родинами військових, психологічна підготовка оточення та робота з демобілізованими, соціальні та культурні акції, спеціальні релігійні заходи, програми реабілітації для військових при храмах та монастирях [34]. У міжрелігійній співпраці, окрім зазначених видів допомоги, посилюється допомога пораненим, проведення свят, акцій підтримки та спільні молитви за мир у країні.

Окремим напрямом роботи для капеланів у тилу стала робота з травмою війни та проявами ПТСР чи моральної рани. Крім того, самі служителі зазначають, що вони також потребують кваліфікованої допомоги психологів та психотерапевтів, тому що на собі відчувають наслідки війни. Наприклад, деякі релігійні організації почали проводити власні та спільні з іншими громадами семінари та тренінги з першої психологічної та духовної допомоги, подолання ПТСР, різних методик психологічної реабілітації. До цього процесу залучались і міжнародні спеціалісти, зокрема з Ізраїлю, Канади та США. Капелани почали супроводжувати бійців у їхніх реабілітаційних поїздках, працюючи разом з психологами, що перейшло в тісну співпрацю на передовій.

Проблемою лишалась систематизована освітня підготовка майбутніх та діючих капеланів. Відповіддю на це стала пробна навчальна програма, яка стартувала вже цього року у стінах НПУ ім. Драгоманова – Психотерапія та капеланське служіння. Магістерська програма була створена разом з Християнським навчально-дослідницьким центром "Realis" та Центром дослідження релігії при НПУ ім. Драгоманова за рівнем магістра та спеціальністю релігієзнавство [35]. Попри зацікавленість у підготовці, на навчання поступили у більшості своїй протестанти, які хочуть мати легітимні підстави для свого капеланського служіння (серед інших – студенти з лав УПЦ (МП) та вільні слухачі від УГКЦ, УПЦ (КП) та нехристиянських течій). Освітні курси з тактичної медицини, психологічної та військової допомоги відбуваються при різних громадах з тими спеціалістами, з якими є домовленість релігійного керівництва. Але проблема полягає в тому, що через відсутність єдиної системи капеланського служіння, відсутня й спільна освіта. Капелани мають абсолютну різний рівень підготовки, що нерідко призводить до непрофесіоналізму та може вилитись у потребу перепідготовки кадри та їхньої реструктуризації у майбутньому.

Додатковим запитом з боку самих військових та суспільства стало звернення до військових капеланів у вигляді прохання про боротьбу з алкоголізмом. Оскільки через високий відсоток мобілізованих солдат та погану моральну атмосферу через затяжний характер конфлікту, ця проблема залежності набула широкого поширення. Саме тоді представники влади та Міноборони зокрема побачили новий потенціал у військових капеланах. Зважаючи на їхній авторитет та моральний образ, командири почали просити священників приїхати на позицію, щоб солдати "припинили пити, а почали служити". Деякі капелани побачили для себе в цьому нову можливість для служіння, коли інші категорично відмовились, підкресливши, що служитель має задовольняти духовні потреби, а не бути наркологом. *"Командир, щойно я прибув на місце, попросив мене зайня-*

тись групою солдатів, які були алкогольно залежними. Я прийшов до них із самого ранку і бачив, що вони зовсім не здатні не те що спілкуватись, але й слухати мої моральні настанови. Довелось чекати, поки вони придуть до тями. Тоді я зміг їм пояснити ганебність подібної поведінки, поговорити про їхні родини, які вони мусять захищати. Але я не нарколог і не вмію працювати з подібними проблемами, це не моя мета на передовій. Після того як вони прислухались до мене, то почали боротьбу за мою увагу. Тобто вони не почули простих істин, які я намагався їм донести", – пригадує греко-католицький капелан. Подібні ситуації вибору, без чіткого стандарту місії капелана на війні, залишали право свободи дій за кожним служителем. Серед душпастирів досі немає єдиної думки, чи може подібне служіння називатись капеланським, чи сюди мають залучатись медичні спеціалісти.

Закон як підстава для служби. Найголовнішою проблемою для запровадження майбутньої капеланської служби стало те, що у справах державно-конфесійних відносин розглядалось тільки питання військово-патріотичного виховання, а не душпастирства. Про це зазначив у своїй доповіді дослідник Мандрагеля В., згадавши про наказ міністра оборони про Концепцію ідеологічної роботи в ЗСУ [13, с. 28]. Про різноманітне сприйняття служби капеланства з боку військовослужбовців заявив Малюга В., підкресливши, що деякі офіцери згадували про примус до участі у релігійних заходах з боку командування [12, с. 48]. Однак функція військового священика має визначатись не лише здійснення релігійних обрядів, а й запровадження системи патріотичного виховання та соціалізації військових. Цьому заважає необізнаність самих командирів, які сприймають відвідування релігійних закладів як данину традиції, зневажаючи особистими потребами віруючих на службі.

Необхідність наявності та функціонування інституту військового капеланства обумовлюється тим, що внутрішнє життя військовослужбовців є чітко регламентованим та не передбачає багато часу на задоволення духовних потреб, зазначає українська дослідниця Л. Владиченко [5]. Також автор ділить етапи становлення питання про службу військового капеланства на два періоди: з 1992 до 2008 року включно (період становлення та впровадження) та після листопада 2008-го (консолідована співпраця релігійних організацій та силових структур). Проте наявність неузгоджених механізмів залагодження проблем у сфері державно-конфесійних відносин та одночасна направленість на консолідовану співпрацю між цими інституціями породжує умови для майбутнього розвитку служби. Однак ще на початку цього процесу бажання забезпечити найкращі умови для військових мали наслідком, на думку дослідника В. Єленського, три види пропозицій: забезпечення регламентованого вільного часу саме для релігійних потреб; забезпечення культурними спорудами кожної військової частини; впровадження служби військового капеланства (початок 2000-х років) [8]. До середини 2014 р. відповідь набула єдиної форми: загальне прагнення до остаточного впровадження Служби військового духовенства.

Варто звернути увагу на те, що за часів подій на Майдані з листопада 2013 р. і до початку оновленого руху військового капеланства, яке почалось ще в березні 2014 р., ставлення до душпастирства та розуміння його ролі докорінно змінилось. За словами С. Лисенка, аналітика від Департаменту у справах релігії та національностей Міністерства культури України, МОУ досі не здійснює прямого впливу, залишаючи душ пастирство позаштатним явищем [10]. При цьому наказ № 40 від Міністерства оборони України про пра-

во на військове духовенство у ЗСУ та розпорядження № 677-р "Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі" змінили саме середовище. Досі залишаються невизначеними межі майбутньої Капеланської служби, яка первинно має регулюватись з боку нового Управління з питань капеланського служіння та майбутнього закону. Феномен військового душпастирства вийшов за межі вузької спеціалізації у духовних та військових колах, ставши відомим чинником впливу для всього суспільства.

Єдиним органом, який зараз є дієвим та вирішує стратегічні питання й напрями розвитку військового капеланства, є Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. Її склад є також обмеженим членами ВРЦіРО, і на сьогодні має такий вигляд: Українська православна церква Київський Патріархат; Українська православна церква; Українська греко-католицька церква; Римо-католицька церква в Україні; Українська автокефальна православна церква; Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів; Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської – п'ятидесятників; Союз вільних церков християн євангельської віри України; Духовне управління мусульман України. Інші ж закони та підзаконні акти, так само як і створення окремо управління, чекають на офіційну волю від представників влади.

Перспективи. Положення про військове капеланство, наказ МОУ № 40 від лютого 2015-го має втілитись у вигляді нового Управління з питань військового духовенства, що діятиме спільно з Радою у справах душпастирської опіки при Міноборони. Зараз передбачається, що капелан прикріплюватиметься на рівні гарнізону, а не бригади чи батальйону (до військових частин, що перебувають у певному районі). У секторі АТО вже почали діяти старші серед капеланів певної конфесії, які контролюють служителів зі своєї течії, розв'язують локальні проблеми та звітують перед МО. Передбачається зовсім нова посада – помічник капелана – до якого набагато менші вимоги. Але Генштаб не узгодив цю діяльність, посилаючись на брак відповідних робочих місць. Якщо ж відкинути проблему з урахуванням квот, пропорцій вірян певної конфесії серед військових, капелани від батальйонів часто лишаються поза рамками нової системи.

Військовослужбовці мають власний погляд на перспективи запровадження офіційного інституту капеланства. Окрім важливості постійного перебування душпастира з ними на передовій (що є актуальним у час відкритої фази конфлікту), деякі молоді офіцери радять сконцентруватись на роботі капеланів з курсантами, які у дуже короткий термін після випуску стають польовими командирами та вчать керувати підрозділом одразу на лінії фронту. *"Як на мене, капеланам варто в першу чергу працювати у військових академіях. Свого часу, під час мого навчання, ми мали курс загального релігієзнавства та могли щодня звернутись до капелана. Тому на передовій ми знали, як він може нам допомогти, а йому було легше з нами, як з командирами. Капелан має великий потенціал для офіцера, оскільки може бути його інформантом, вказувати на певні проблеми і надавати можливість висловитись або порадитись. Тому якщо капелани будуть також готувати майбутніх командирів, це допоможе змінити саму систему",* – пропонує старший лейтенант.

Тим, хто створюватиме систему військового духовенства, доведеться відповідати на інше запитання – якою ж є реальна потреба у капеланах для ЗСУ, Державної прикордонної служби та Нацгвардії. Виходитиме так, що суттєва частина теперішніх капеланів може лишитись за

бортом або ж почати неофіційну діяльність через невідповідність вимогам і малу частку протестантів у війську. У службі залишаться ті, хто готові відмовитись від іншої роботи та повністю присвятити себе капеланській справі. За сподіванням творців проекту, перший рік допоможе виправити основні проблеми та привести до створення нового закону про єдину службу капеланів.

Висновки. Пілотне якісно-соціологічне дослідження, яке розтягнулось у часі з початку 2014 року до середини 2016, допомогло проаналізувати тенденцію розвитку оновленого феномену військового душпастирства та вловити основні тенденції та проблеми, які виникають перед запровадженням офіційного інституту військового духовенства. Передусім оновлення капеланства та його переосмислення відбулось під час революції на Майдані, коли певні служителі стали називати себе "капеланами Майдану". Надалі ті релігійні волонтери, які хотіли продовжити місію духовної опіки, через волонтерську допомогу завоювали довіру та сформували відповідь на потребу військовослужбовців.

Місія, роль та функції військового духовенства досі не мають єдиних стандартів, що призводить до вільного вибору кожного капелана, а також виникнення ряду інших проблем. Головною місією капелана, за офіційними джерелами, має залишатись духовна опіка та наставництво для військовослужбовців. Натомість можна умовно виокремити три ролі сучасного капелана: душпастир, психолог та волонтер. Їхніми основними функціями є духовна (передбачає проведення служб, таїнства та духовного консультування), гуманітарна (волонтерська допомога), соціальна (контакт з зовнішнім світом та робота з родинами бійців, громадянським суспільством), терапевтична (соціально-психологічна адаптація постраждалих та робота з травмою (ПТСР)), інформаційна (контакт з представниками влади та репрезентація у медіа).

Специфікою видозміни служіння капеланів став їхній умовний розподіл на "тиловиків" та "фронтовиків", тобто тих, хто став розвивати соціальне служіння для постраждалих у мирному оточенні та на тих, хто постійно перебуває на ротаціях на передовій. Також особливість українського середовища, а саме його полірелігійність, постає як одна з ключових проблем на шляху офіційного становлення служби. Ситуація обрання квот служителів певної деномінації, вибору кандидатів для служіння на постійній основі створює проблемне середовище для експертів та законотворців.

Сприйняття військовослужбовцями капеланів далеко не завжди відповідає їхньому баченню власної ролі та місії у війську. Розподіл думок бійців напряму залежить від характеру їхньої служби. Ті, хто перебувають або перебували безпосередньо в бойових діях, заявляють про потребу в присутності капелана на постійній основі. Цього потребують навіть нерелігійні військові, оскільки у них є потреба у спілкуванні зі сторонньою особою, яка має подібні пастирські навички. Окрім потреби в постійному характері служби військового духовенства, командування нерідко звертається до капеланів з прохання допомогти у боротьбі з алкоголізмом у підрозділах, у подоланні конфліктних ситуацій або ж з метою підвищення морального стану війська. Реакція душпастирів не є однозначною, тому що це залежить від їхнього особистого бачення власної ролі за відсутності єдиного стандарту. Нерідко їхня допомога, так само як і постраждалим від конфлікту в Україні, виливається у "тилове" соціальне служіння. Найчастіше це виглядає як створення духовно-консультаційних центрів, надання психологічної підтримки та порадиництва, проведення тренінгів та групової роботи як зі слу-

жителями та вірними, так і у партнерстві зі світськими громадськими організаціями.

Головною проблемою на шляху запровадження офіційного інституту військового духовенства є відсутність законодавчої та нормативної баз. Ще однією перешкодою, крім полірелігійності та визначення місії, стане питання вимог до майбутніх військових капеланів та їхньої підготовки. Розрізнені системи навчання призводять до абсолютно різних стилів душпастирства і, як наслідок, можливих конфліктів з військовослужбовцями. Так само проблема виникне під час узгодження місії представників добровольчих батальйонів капеланів, які найчастіше не є членами церков, які входять до ВРЦіРО, а тому не матимуть офіційних підстав для продовження служіння. Зараз керівництво МОУ пропонує їм можливі посади помічників капеланів, що не відповідає їхньому рівню отриманого досвіду та бажання.

Попри наявні проблеми та виклики, можна однозначно констатувати зміну ставлення у суспільстві до феномену військового капеланства. Їхня допомога у якості волонтерів, а пізніше духовна та психологічна підтримка, яка активно висвітлювалась у ЗМІ, змінила їхнє сприйняття з точки зору пересічного громадянина. Для подальшого ефективного розвитку цієї сфери можна узяти на себе сміливість та запропонувати ряд рекомендацій. Передусім у випадку українського капеланства необхідне повноцінне дослідження феномену та його розвитку, останніх тенденцій та визначення реальної потреби військовослужбовців та представників силових структур у інституті капеланства. Також для подальшого створення офіційної служби потрібен ряд документів, який визначатиме не лише основні підстави та принципи військового духовенства, а й документуватиме стандарти поведінки капелана, його місію, роль, функції та завдання. Для повноцінного розвитку військового душпастирства необхідна широкомасштабна робота з представниками силових структур, проведення інформаційних занять, робота капеланів з майбутнім офіцерським складом тощо. Це допоможе уникнути можливих конфліктів та дасть змогу командирам розуміти та правильно ставитись до військового священства. Водночас треба констатувати, що це дослідження є пілотним та потребує якісно глибокого та ширшого продовження для більш точних, репрезентативних даних та рекомендацій.

Список використаних джерел

1. Gellner E. Nationalism / Ernest Gellner / E. Gellner. – London : Weidenfeld & Nicolson, 1997. – (Universita Ca Foscari Venezia).
2. Ingelhart R. Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide / R. Ingelhart. – New York : Cambridge University Press, 2004.
3. Афонін Е. Становлення ЗСУ: соціальна та соціо-психологічні проблеми / Е. Афонін. – К. : Інтерграфік, 1994
4. Верховский А. Православный национализм: заметки об определении и о перспективах движения / А. Верховский. // Неприкосновенный запас. – 2003. – № 6.
5. Владиченко Л. Україна та Польща: компаративний аналіз відносин між державними і релігійними інституціями : монографія / Л. Владиченко. – Канів : Родень, 2014. – С. 289.
6. Гендер, релігія і націоналізм в Україні / Н.Чермалих, Г. Ярмова, Л. Пагуліч, Г. Гриценко. – К. : ВТС Принт, 2012. – (Heinrich Boll Stiftung Warsaw)
7. Кротиков В. Душпастирська опіка у Збройних Силах України: досвід, проблеми, перспективи / В. П. Кротиков. – К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2010. – 257 с.
8. Еленский В. Духовное служение в Вооруженных силах Украины: дискуссии и перспективы [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www/religio.ru/relisoc/98.html>
9. Зачепа А. Армія, релігія, держава / Андрій Михайлович Зачепа. – Л. : Закарпатський державний університет, 2011. – 272 с.
10. Лисенко С., Можливі варіанти функціонування системи душпастирської опіки у ЗСУ : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Соціальні аспекти капеланства: світ і Україна", Київ, 14-15.05.2013. – К. : ВМРХВБ, 2013. – С. 120
11. Лисенко С. Досвід та перспективи християнської душпастирської опіки у православній традиції у ЗСУ : матеріали міжнародної науко-

во-практичної конференції "Соціальні аспекти капеланства: світ і Україна", Київ, 14-15.05.2013. – К. : ВМРХВБ, 2013. – С. 120.

12. Малюга В. Концептуальні засади душпастирської опіки у ЗСУ : матеріали міжнародної науково-практичної конференції Соціальні аспекти капеланства: світ і Україна, Київ, 14-15.05.2013. – К. : ВМРХВБ, 2013.

13. Мандрагеля В. Трансформація умов душпастирської опіки в ЗСУ : матеріали міжнародної науково-практичної конференції Соціальні аспекти капеланства: світ і Україна, Київ, 14-15.05.2013. – К. : ВМРХВБ, 2013.

14. Основи релігійних вчень та практичні рекомендації органам військового управління щодо душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України / В. П. Кротиков, О. І. Уткін, В. М. Малюга, В. Л. Топальський. – К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2010. – 105 с.

15. Садов'як Д. Місія Церкви у війську : матеріали міжнародної науково-практичної конференції Соціальні аспекти капеланства: світ і Україна, Київ, 14-15.05.2013. – К. : ВМРХВБ, 2013. – с.42

16. Семенов С. Релігія і армія (соціально-філософський аналіз взаємовідносин) : автореф. дис.... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "Соціально-філософія та філософія історії" / С. Семенов. – Х., 2004, С. 119.

17. Ситник В., Духовно-гуманітарна політика у ЗСУ та шляхи її вдосконалення / В. Ситник // Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання – К., 1995

Медіа та Інтернет джерела

18. Ukraine protests: outrage as police attack Kiev barricades : (The Guardian, репортаж) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.theguardian.com/world/2013/dec/11/kyiv-protests-police-barricades-chainsaws>

19. Від учора на Майдані діє Міжконфесійний намет : (Релігійно-інформаційна служба України, новина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://risu.org.ua/en/index/exclusive/reportage/54520/>

20. Ukrainian Muslims and Maidan : (Релігійно-інформаційна служба України, аналітика Михайла Якубовича) [Electronic resource]. – Access mode : http://risu.org.ua/en/index/expert_thought/analytic/55566

21. Religious Maidan: Clergy in defense of peace and justice : (Релігійно-інформаційна служба України, репортаж) [Electronic resource]. – Access mode : <http://risu.org.ua/en/index/exclusive/reportage/54494/>

22. The Golden-Domed monastery: the largest field hospital continues to save Maidan activists : (Релігійно-інформаційна служба України, репортаж) [Electronic resource]. – Access mode : <http://risu.org.ua/en/index/exclusive/reportage/55416/>

23. Ukrainian Council of Churches ready to assist in constructive dialogue between government and Maidan : (Релігійно-інформаційна служба України, новина) [Electronic resource]. – Access mode : http://risu.org.ua/en/index/all_news/state/national_religious_question/55032/

24. All-Ukrainian Council of Churches and religious organizations strongly condemn the violence : Релігійно-інформаційна служба України, новина) [Electronic resource]. – Access mode : http://risu.org.ua/en/index/all_news/confessional/auccro/55391/

25. Life after ATO. Chaplains' mission is continued : (Релігійно-інформаційна служба України, репортаж) [Electronic resource]. – Access mode : <http://risu.org.ua/n/index/exclusive/reportage/57879/>

26. Статистика релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2015 року : (Релігійно-інформаційна служба України, новина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2015/60129/>

27. Якби не було Київського Патріархату, в Україні панував би Путін – Патріарх Філарет : (Релігійно-інформаційна служба України, новина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/uoc_kp/62436/

28. У Київграді відмовились розглянути петицію про передачу Києво-Печерської Лаври УПЦ КП : (Релігійно-інформаційна служба України, новина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/62181/

29. Церкви та волонтерам довіряють найбільше, а ставлення до уряду катастрофічно погіршується : (Релігійно-інформаційна служба України, новина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/article_print.php?id=62219&name=social_questioning&lang=ua&

30. Монах з Волині – на передовій з початку АТО : (Волинські новини, репортаж) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volynnews.com/news/vidsichagresoruukrayinayedina/monakh-z-volyni-na-peredoviy-z-pochatku-ato/>

31. Священик Георгій був на Майдані, тепер в "Айдарі" : (20 хвилин, новина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vn.20minut.ua/kryza-v-ukrayini/svyaschenik-georgiy-buv-na-maydani-teper-v-aydari-10412633.html>

32. Вимога визнання: підсумки міжнародної конференції з капеланства : (Релігійно-інформаційна служба України, репортаж) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/63418/>

33. Капелани в АТО. За крок до формалізації : (Релігійно-інформаційна служба України, репортаж) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/61095/

34. Як українські бійці проходять реабілітацію в монастирях : (Діпо.уа) . [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.depo.ua/ukr/life/yak-ukrayinski-biytsi-prohodyat-reabilitatsiyu-v-monastiryah-18092015173700>

35. Christian Counseling and Chaplain Ministry : (Realis.Org) [Electronic resource]. – Access mode : <http://realis.org/en/educational-programs/counseling>

Надійшла до редколегії 03.03.17

Каленіченко Т.А.

ФОКУС НА КАПЕЛАНЕ: ФОРМИРОВАНИЕ РОЛИ И МИССИИ ДУШПАСТЫРЕЙ ДЛЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

После двух лет вооруженного конфликта на Востоке Украины институт военного духовенства в корне изменился. За последний период выросла не только потребность в духовной помощи, но и в духовных лидерах на передовой. Феномен религиозного волонтерства стал фактором обновления военного капелланства, как и возвращение к активной модели социального служения в религиозной среде. Благодаря этому был создан прецедент для будущей официальной Службы военного духовенства.

Религиозные организации, которые до этого проявляли принципиальный пацифизм, стали активными в деле военного пастырства и духовной помощи армии и волонтерам. Проблемы религиозного волонтерства стали на первое место, загнав проблему межконфессиональной конкуренции в непубличную сферу. Вместе с межрелигиозным взаимодействием возобновились вопросы травмы войны, проявлений посттравматического стрессового расстройства (далее – ПТСР), психологической помощи и теологического переосмысления войны.

Ключевые слова: капеллан, капелланство, военное духовенство, военный священник, социология религии.

Kalenychenko T.A.

FOCUS ON CHAPLAINCY: FORMATION OF ROLE AND MISSION OF MINISTERS FOR MILITARY

After two years of war conflict in the Eastern Ukraine the institute of Military Chaplaincy radically changed. During that period of social changes arose not only need in spiritual help but on spiritual leaders on the front line. The phenomenon of religious volunteering had become widespread. The phenomenon of religious volunteering has become widespread by updating the phenomenon of military chaplaincy and creating a precedent for future official military chaplaincy service.

Religious organizations that were previously exclusively pacifist became active in the military chaplaincy and spiritual aid for armies and volunteers. Religious volunteering issues put forward in the direction of competition because of the crisis in the country. Together with the interfaith cooperation arose the problems of War trauma, PTSD, psychological assistance and theological acceptance of the war.

Key words: chaplain, chaplaincy, military clergy, military priest, sociology of religion.